

НЕОБИКНОВЕНИТЕ ПЪТЕШЕСТВИЯ НА ДЖОНАТАН СУИФТ

Александър Шурбанов

Годината 1726 е още в началото си. Шибашите студени дъждове сякаш никога няма да престанат и зимните главоболия все така продължават да измъчват негово преподобие. Но той вече се стяга за път. Работата е най-сетне завършена и макар че сигурно има още какво да се пипне, по-добре е да послуша приятелите си и да не отлага повече. В края на краищата той посвети на тази книга цели дванадесет години от живота си. Когато я започваше, беше едва на четиридесет и шест и оттогава досега не успя ни веднъж да отскочи до Лондон. Беше изгубил и желание за това. А някога прекарваше там по-голямата част от времето си. Тогава беше наивен и вярваше, че каузата на торите е великодушна и разумна, че за да се оправи всичко, достатъчно е да бъдат разгромени безскрупулните виги, чиято единствена цел е собственото обогатяване, и дългът на честния човек е да се посвети на борбата срещу тях. Сега, толкова години след окончателния провал на торите, в ирландското уединение мислите му бяха се избистрили, илюзиите — изгубени и той смяташе. . . Но всичко това щеше да стане ясно на цяла Англия от книгата, която току-що бе дописал и към която столичният издател Мот, изглежда, бе проявил интерес. И така след дванадесетгодишно отсъствие деканът на съборния дъблински храм „Свети Патрик“ пътуваше със своя ръкопис към Лондон.

И към безсмъртието. Защото днес може би ще се намерят хора, които не са чували името на преподобния Джонатан Суифт, но неговата литературна рожба, пътешественикът Лемюел Гъливер, е, струва ми се, добре известен на всички. Още от най-ранна възраст заедно с джуджетата и великаните от приказките в нашето съзнание влиза този неспокоен мореплавател, чиято участ винаги го изхвърля на някакви необикновени брегове — ту сред перчици се из джобовите му педя-човечета, ту сред небрежни гиганти, които го разнасят нагоре-надолу в скован специално за него кафез, ту под летящи по небето магнитни острови, ту при философствувачи коне. . . „Пътешествията на Гъливер“ — не е ли това една от любимите книги на нашето детство? И няма ли да помним до края на живота си как клетият корабокрушенец се събужда на непознатата земя и открива, че е привързан към нея със стотици тънки въжета, така че не може да извие глава или да вдигне ръка, додето по гърдите му напредва авангардът на лилипутската армия? Или как същият той самоотвержено се сражава с два грамадни бробдингнагски плъха върху двадесетметровото легло на своята стопанка? . . .

Книгата е пълна с подобни занимателни епизоди и след известна преработка тя наистина се е превърнала в едно от най-популярните четива за децата от цял свят. В това отношение съдбата на Гъливер наподобява тази на Дон Кихот —

всички от малки знаем за неговите героични битки с огледала и вятърни мелници, за Санчо Панса, за Росинант, за Дулсинея, но колцина са чели автентичния текст на Сервантесовия шедьовър?

Паралелът между двете големи произведения на европейската литература не е случаен. Ако „Дон Кихот“ пародира широко разпространените през късното Средновековие рицарски романи, „Гъливер“ заема същата позиция по отношение на ренесансовите и следренесансовите пътешественически „дневници“. Това е един твърде плодovit жанр, чиито литературни модели впрочем отново трябва да се търсят в старите романи и чиито успех е лесно обясним в епохата на продължаващите географски открития, на западноевропейската и най-вече английската търговска и военноколонизаторска експанзия през всички морета — от Индия до Америка. Неведнъж Суифт иронизира директно модата на пътешественическите книги, безбройните измислици, които те се мъчат да представят за чуждо и видно в далечни краища. По-често обаче — почти непрекъснато — този род литература се шаржира духовито в самия метод на писателя — в педантичното детайлно описание на всякакви невъзможни случки и същества, уж срещнати из задморските предели, в счетоводителската прецизност, с която несъществуващото се вмества в стриктните координати на делничното. Книгата гъмжи от имена на капитани, моряци и кораби, с които Гъливер пътува. Ние сме известни за точното географско местоположение на фантастичните земи, които той посещава, знаем деня и часа на неговото пристигане и отпътуване, точния брой лилипутски животни, необходими за обед на му, както и диаметъра на летящия стоманен остров. Пародията на книжнината, която се стреми да облече невероятното в дрехите на всекидневието, е доведена дотам, че на места читателят е почти склонен да приеме неговото невъзможно съществуване. И едва ли е за учудване възмущението на ирландския епископ, който според Суифт заявил, че „книгата е пълна с неправдоподобни лъжи и що се отнася до него, той не вярва на почти нито една нейна дума“.

Работата е там, че простодушният свещеник (ако и той не е една от Суифтовите фикции!) не е разбрал най-важното — че „Пътешествията на Гъливер“ не е проста пътешественическа книга, тъй както „Дон Кихот“ не е прост рицарски роман. Нещо повече, тя не е и проста пародия на пътешественическия жанр, както и Сервантесовата творба не се изчерпва с осмиването на романсите. И тук именно започва онова, което прави „Дон Кихот“ и „Гъливер“ нещо много повече от забавни детско-юношески четива или преходни литературни карикатури, което ги превръща в най-велики произведения на всички времена.

Пътешественическите дневници на XVII и XVIII в., макар и в твърде непретенциозна форма, дават израз на самочувствието и самолюбването на английската буржоазия, която постепенно се утвърждава като господар на света и не след дълго ще се хвали, че над нейните владения слънцето никога не залязва. В 1719 г. — само няколко години преди публикуването на „Гъливер“ — излиза от печат едно съчинение, което издига пътешественическата литература на високоестетическо равнище и става блестящ апотеоз на британския империализъм. Тази книга също ни е добре позната във „вдетинени“ редакции. Нейното кратко заглавие е „Робинзон Крузо“. Нейният автор е сам предприемчив човек от „средната класа“ и привърженик на партията на вигите. С типичния за своята социална среда оптимизъм, граничещ с безсъдечна себичност, Даниел Дефо изгражда утопията на дейния буржоазен индивидуализъм. Той е на страната на лечелците и негов е утрешният ден. Суифт, потомъкът на разорено аристократично семейство, намерил убежище в Ирландия след вихъра на Гражданската война, е на страната на губещите. Свързан за дълго време с партията на торите, той е безнадежден консерватор. Голямата задача на неговия живот е да защити традиционните ценности на хуманизма от нечистите хищни ръце на замогващия се капитализъм. Той се

опитва да стори това в открита политическа борба, чрез многобройните си памфлети в подкрепа на линията на торите, но естествено дерзанията му са предварително обречени на неуспех. Защото, както казва по друг повод английският литературовед и историк А. Л. Мортън, „той води битката на бъдещето с оръжието на миналото“. Но нали оръжието на бъдещето в началото на XVIII в. още не е изковано! Нали единственият защитник на човечността по това време — както Дон Кихот — е принуден да вдигне срещу неправдата и насилието крехкото и безнадеждно остаряло рицарско копие! И нали само безчувственият би му се присмлял за това!

В първата четвърт на английския — а и западноевропейския — неокласически век, когато мислители и писатели повтарят в хор след Лайбниц, че „този е най-добрият възможен свят“, и дори приятелят на Суифт Александър Поуп заявява: „Което е, е право“ — във времето на буржоазния триумф и самодоволство малина са онези, които подлагат ценностите на капиталистическата класа на унищожителен анализ. И пръв между тях е консерваторът Джонатан Суифт със своята „пътешественическа книга“ за Гъливер.

Суифт е политически враг на Дефо. А и личен. Той ненавижда неговия лекомислен оптимизъм, неговата необразованост, неговата енергичност и инициативност, неговия успех. В редица епизоди на своето съчинение той явно пародира „Робинзон Крузо“. Но не това е главната му грижа. Суифт се заема да разобличи самите основи на обществото, което Дефо така възторжено приветства.

Първото пътешествие на Гъливер е в същност пътуване към гротескния образ на съвременната му Англия и Европа. В столицата на лилипутите — като през обрнат бинокъл — виждаме рязко очертан политическия живот на тогавашен Лондон. Тук кандидатите за високи правителствени постове трябва да покажат публично ловкостта си в опасния танц върху въже, жадните за ордени и титли трябва да се надскачват пред императора като състезателни коне, а двете враждуващи партии се различават единствено по височината на токовете си — някогашната лоялност на Суифт към торите явно е отстъпила място на съзнанието за унищожителното безсмислие на парламентарната и придворната партизанщина. Особено ярко е разобличението, на което авторът подлага религиозните конфликти на своята епоха — знамето на всички вътрешни и външни войни в периода на буржоазните революции. Още преди години в памфлета си „Приказка за бъчвата“ Суифт е осмислял кавгите между католици, англиканици и пуритани. Сега той представя църковното разцепление като глупашки твърдоглав спор за това, от коя страна трябва да се чупят яйцата — от тъпата или от острата. Това, разбира се, би било просто смехотворно, ако не е предизвикало толкова кръвопролитни метежи и войни. И до този момент двете съседни кралства на Лилипутия и Блефуску (Англия и Франция) продължават да враждуват заради една нелепица.

Цялата нова история на Англия по времето на Суифт след реставрацията на Стюартите през 1660 и тяхното повторно и окончателно отстраняване от парламента през „славната“ 1688 г. е един непрекъснат низ от преследвания и екзекуции ту на протестанти, ту на католици. Особено зверска е разправата с последните в родната страна на писателя — окупираната от англичаните Ирландия. Двете големи европейски войни, в които Англия взема дейно участие — войната на Аугсбургската лига (1689—1697) и войната за испанското наследство (1701—1713), са също религиозни по форма и също като че ли се заключават в единоборството между католици и протестанти. На тази омраза привидно се дължи и постоянно тлеещото съперничество между Англия, Холандия, Испания и Франция. Суифт — както и всички негови съвременници — не успява да съзре под религиозното противопоставяне централния класов конфликт на своята епоха — конфликта между капитализма и феодализма, между буржоазията и аристокрацията. Но безкрайните кръвопролития в името на една или друга религиозна догма го

ужасяват и отвращават. Цялата съвременна политическа история се превръща за него в една гигантска изстребителна лудост. В отношението си към войната, проявено съвсем определено в цялата му политическа и литературна дейност, Суифт продължава най-добрите традиции на английския хуманизъм. В „Пътешествията на Гъливер“ многократно се бичуват жестокостта и абсурдността на милитаризма, описват се страданията, които той носи на народите. Човек неволно си спомня за антивоенните размисли на Томас Мор в неговата „Утопия“. Разликата е, че сега, два века по-късно, Англия вече е стъпила сигурно и безвъзвратно на пътя на империалистическото развитие и историческата логика я води към все по-яростни и кървави съткновения по всички краища на света.

В миниатюрния свят на Лилипутия и Блефуск националното и класовото високомерие изглеждат детински смешни. Тук Гъливер има случай неведнъж да се сблъска и с покварата на двореца, с неговите дребнави интриги, с лицемерието и макиавелизма на управляващите. Заключение, до което той стига след девет-месечния си престой, е никога вече да не оказва каквото и да било доверие на князе и министри.

Вярно е, че и в Лилипутия се намират, макар и малко, добри хора. Но най-много, което те могат да направят за Гъливер, е да го предупредят тайно за готвешата му се съдебна разправа или да пледират пред императора за замяна на смъртната присъда с ослепяване. Инак биха рискували високите си постове.

Изследователите на Суифтовото творчество предлагат множество успоредници между персонажи и епизоди от „Пътешествията на Гъливер“ (и най-вече от „Лилипутия“), от една страна, и някои исторически личности и събития от времето на автора — от друга. Твърде вероятно е Флимнап да е премиерът на вигите Уолпол, а Болголам — херцог Аргайлски и тайното отпътуване на Гъливер от Лилипутия за Блефуску да изобразява бягството на водача на торите Болингбрук във Франция след победата на неговите политически противници през 1714 г. Всичко това е наистина възможно, като се има пред вид активното участие на Суифт в партийната борба през онези години и желанието му да разобличи своите неприятели, макар и в алегорична форма. Но и без да разгръща обяснителните бележки, днешният читател разбира за какво става дума в „Лилипутия“. Той вижда в описанието на миниатюрната държава не просто зашифрован личен дневник на една политическа личност, а всеобхватна сатира на английската, а и европейската действителност от онова време.

Един вежлив великан се разхожда на пръсти из царството на важните дребсъчета, разглежда ги с любопитство и внимава да не настъпи някоя знатна особа, да не ритне някой дворец. Ако се наложи, той ще угаси цял царствен пожар по един доста непристоен начин, ще отвлече наведнъж цяла бойна флотилия, но ще продължава покорно да се кланя на „всемогъщия Император на Лилипутия, насладата и ужаса на вселената, чиито владения се простират на пет хиляди блиструни до краищата на земното кълбо, монарха на всички монарси, по-висок от синовете човешки, чиито нозе стигат до самия център и чиито глава опира в слънцето. . . .“ — и който е не по-дълъг от средния ви пръст. Защото какво друго може да направи Гъливер — или какво е можал да направи сред своите лондонски лилипути самият Суифт? Ето една уместна бележка на Лев Толстой:

„Вървя из селото, надничаях през прозорците. Навред — бедност и невежество. И си мислех за робството предишно. Преди се виждаше причината, виждаше се веригата, която привързваше, а сега няма верига, а косъмчета в Европа, но те са тъй много, колкото онези, с които са завързвали Гъливер. У нас още се виждат въженца, връвчици, а там — косъмчета, но така държат, че наръдът-великан не може да се помръдне.“

Дори и развързан, Суифтовият герой продължава да бъде оплетен с хиляди невидими нишки от своите господари-дребосъци. За него има едно спасение — бягството. Бягство към дома, към своите. Далеч от „голямата политика“ на джуджетата.

В първата книга на „Пътешествията“ наистина се срещат и страници, които са твърде далече от общата ѝ сатирична насоченост. Почти цялата шеста глава, посветена на системата на правосъдието и образованието в Лилипутия, звучи в дисонанс с всичко останало, което вече знаем за тази страна. Тук Суифт възприема метода на мислителите-утописти и рисува един доста хуманен модел на обществена организация. Читателят остана донякъде озадачен от разумното уреждане на тези въпроси в една, общо взето, неразумна държава. Трудно е да се обясни защо Суифт е решил да вмъкне шестата глава именно в книгата за Лилипутия. Може би това се дължи на някакво невнимание. Може би връзката с цялото се е загубила при една от многото редакции на ръкописа. Може би авторът не е искал да представи Лилипутия в изцяло отрицателна светлина (стремежът към балансиране е характерен за всички следващи части на съчинението). Така или иначе на тези страници ние за пръв път се срещаме с втората страна на труда — утопичната картина на съвършеното обществено устройство. Този аспект показва, че Суифт продължава линията на великите древни мислители (най-вече Платон), възродена и обогатена от Мор и другите утописти на ренесансовия хуманизъм. Разбира се, нашият аристократ-консерватор проявява и класовата ограниченост на своя мироглед. В търсенето на безукорното общество той пак обръща поглед назад — към патриархалния феодализъм. Социалната йерархия е за него свята и неприкосновена. Той поддържа идеята за кастово разделение на хората според тяхното родословие. А може би тази идея се поддържа не от него, а от Гъливер? Или пък от лилипутите, които нямаме причина да ценим твърде високо. Още повече, че в последната част на творбата — при хуихимите — класовата диференциация почива на съвсем друг, биологически принцип. Тук, както и в по-късните утопични раздели на книгата отношението на автора остава двусмислено.

Второто пътешествие на Гъливер е в страната на бробдингагите. Сред тези великани самият той изпада в положението на лилипут и в същност човек трудно би го отличил от познатите ни вече дребосъци. В една страна, където европейската политическа система е съвършено неизвестна, Гъливер трябва да обяснява как е уредена английската държава, нейната търговия, защо и как се водят войните, какво представляват религиозните раздори, за какво се борят политическите партии и т.н. Сам Гъливер разбира колко незавидна е неговата роля, додето кралят на Бробдингагия го държи в ръцете си и галейки го с умиление, през смях го пита дали е виги или тори. Малко по-късно височайшата снизходителност ще се смени с отвращение към „това пакостно племе от гнусни гадинки“, които гостът му току-що е описал. В царството на великаните нашият пътешественик май за пръв път се изчервява при мисълта, че е англичанин и европеец. Всичко, което той наблюдаваше като чужденец в Лилипутия, сега се оказва истината за неговата собствена родина и Гъливер е длъжен да вземе позиция. Затова и при завръщането си сред „своите“ той дълго време ще гледа на тях като на пигмеи и ще се чуди дали не е попаднал отново в Лилипутия. Така Гъливер преживява първото си решително разграничение от съвременната буржоазна цивилизация. Той се връща у дома с погледа на бробдингаг. А това не се лекува лесно.

Но какво представлява страната на великаните? Дали тя е идеалното земно царство на Суифт? Някои наричат Бробдингагия „тористка утопия“. Нравите и животът тук в общи линии не се различават твърде много от тези в селска Ирландия. Хората са разделени на слуги и господари. Между тях се намират добродушни момичета като Глумдалклич, но и безсърдечни печалбари като баща ѝ.

А гигантските просяци са отвратителни в своята чудовищна мръсотия и мизерия. Превъзходството на Бробдингнагия над Англия и Европа се състои в това, че тя не познава политическата порочност и безумие, за които е принуден да разказва надълго и широко засраменият Гъливер. Общественият ред в тази страна е максимално прост и рационален — такъв, какъвто би трябвало да бъде, ако светът наистина бе основан върху разума — този първи постулат на XVIII в. И все пак за преодоляване на класовото разслоение с всичките му печални последици в ежедневието на хората както в цялата книга, така и тук въобще не става дума.

За отбелязване е, че ако „Бробдингнагия“ е замислена като утопия — макар и доста иронична като всички „утопии“ на Суифт, — тя страда от една основна слабост: нейното главно достойнство е с отрицателен знак — липсата на лилипутска политическа поквара. И може би поради неспособността си да изгради плътен и убедителен утопичен модел писателят запълва втората си книга с толкова много занимателни случки, в които отсъства скритият план на иронията и сатирата. Ако изключим разговорите на Гъливер с краля, тази част се състои почти изключително от епизоди като битката на пътешественика с плъховете и неговите злключения в купата със сметана или в прегръдките на гигантската маймуна, която едва не го изпуща от покрива пред очите на ужасената тълпа. Последната случка съдържа навярно една от Суифтовите дребни задявки с лични неприязни. В герба на графовете Килдер, с които той е бил в лоши отношения, била изобразена маймуна. Според семейната легенда тя била спасила един от Килдерите в ранното му детство, като го изнесла от избухнал в замъка пожар.

Въпреки това разводняване на „Бробдингнагия“ с несъществени детайли книгата определено се включва в общата тема на съчинението. Само че иносказанието тук отстъпва пред прякото разобличаване на английската социална и политическа система в разказите на Гъливер.

Следващото пътешествие е до Лапута. Това е една летяща станция, на която може да завиди не само Жул Верн, но и мнозина от днешните автори на научна фантастика. Лапута със своите земни владения е благословената земя на мислителите и учените. Но ако Франсис Бейкън някога мечтаеше за нейното осъществяване, Суифт я наблюдава с открита неприязън. В това общество на „изследователи“ той не вижда капка човечност или загриженост за хората. науката, с която се занимават обитателите на Лапута и на тяхната земна столица Лагадо, е отвлечена и безсмислена. Те посвещават дълги години на опитите си да извлекат слънчевите лъчи от краставиците, да превърнат изпразненятия обратно в храна, да калцинират леда в барут и пр. и пр. Диренията на академиците от Лагадо са толкова откъснати от живота, че въпреки съвършенството, което те са постигнали в математиката, домовете им са разкривени и разклатени, готови всеки миг да рухнат над главите им.

В своето основателно възмущение срещу отделянето на науката от нуждите на всекидневието, срещу нейното лапутанско витаене в облаците Суифт понякога стига до крайности. Той подиграва самия Нютон и не вижда никаква полза от изследвания като неговите. По една ирония на съдбата някои от абсурдните на пръв поглед проекти, върху които се работи в Лагадската академия, днес са наистина реализирани и са намерили доста важно практическо приложение. Така например кондензацията на въздуха е постигната през 1877 г., а производството на амонячна селитра от атмосферния азот — едва преди няколко десетилетия. Най-любопитното е, че подигравайки астрономите за техните звездни открития, Суифт, без да иска, предсказва съществуването на двата спътника на Марс цели 150 години преди засичането им от американеца Хол. Историята понякога обича да си прави шеги със скептиците.

Във всеки случай, дори ако трябва да признаем, че в отношението си към съвременната наука консерваторът Суифт проявява известна недалновидност, той

несъмнено е прав в едно: във времето на мизерия и страдания буржоазната наука е глуха за стоновите на бедните. Тя се усамотява върху своите приоблачни острови и не се интересува от приложението на интелектуалната си продукция. И се получава така, че нейните открития се използват за потискане на народите. (XVIII в., епохата на колонизацията, е съвременен епоха на революционизирането на военната техника.) Всяко неподчинение на подвластните на Лапута територии се смазва безмилостно от този великолепно конструиран остров — смазва се в буквалния смисъл на думата. Така Суифт поставя с хуманистична загриженост големия морален въпрос, който стои пред учения в капиталистическото общество и който в нашия Айнщайнов век се превърна във въпрос на оцеляването или унищожението на света, а именно: на кого и на какви цели служи науката, с която се занимаваме.

В реештата се над земните си владения Лапута Суифт изобразява най-напред империалистическа Англия, господстваща над своите колонии. Съвременен обаче това е гениално предвиждане на бъдещата технократска диктатура на развития капитализъм над всички трудещи се. И авторът съвсем ясно сочи изхода от това апокалиптично положение. Изходът вече не е в бягството, както беше в първата книга. Той е в организираната и обмислена съпротива на потиснатите граждани на Линдалино. Дали това е родната Ирландия — тази най-стара и най-жестоко експлоатирана английска колония, в чиято борба за независимост Суифт участва със своите „Писма на манифактуриста“ и редица други памфлети? Или е просто обобщен образ на непокорния свободолюбив народ, който не търпи робството — било то национално или социално? Струва ми се, че и на двата въпроса можем да отговорим утвърдително. Защото, както видяхме, цялата книга за Гъливер се развива поне в два плана — злободневно-конкретния и философски-обобщителния. Те не си противоречат, а само взаимно се допълват и обогатяват.

Все в същата трета книга на „Пътешествията“ Гъливер се отбива и в страната на вълшебниците Гълбдъдбриб. Тук пред него оживява в човешки образи цялата европейска история. Разкрива се недвусмислено истината, че днешното благосъстояние и аристократични титли на управляващите са натрупани през много поколения лъжа и престъпност, че порокът е скритата същност на благородническото потекло, че властващите винаги са се обграждали с поквара и само покварата може да крепи техните гнили тронове. И Суифт логично стига до героизиране на тиранобореца Брут като най-доблестния и самоотвержен защитник на доброто на своето отечество и на всички хора. Брут е в обкръжението на още няколко велики свободолюбци: Юний, Сократ, Епаминонд, Катон и Томас Мор — „един секстумвират, към който всичките епохи на този свят не могат да прибавят седми“.

Така третата книга, която впрочем е написана след всички останали, определя категорично двата непримирими полюса на класовото общество от зората на европейската цивилизация досега: потисници и потиснати, господари и роби, поробители и борци за свобода. Но редом с това идейно избистряне (и тук отново проличава мирогледната двойственост на консервативния хуманист!) Суифт проявява и присъщия си скептицизъм по отношение на основните човешки ценности. Положението на безсмъртните струлдбруги в Лугнагия убеждава Гъливер, че животът на този свят е в същност една непрекъсната и безполезна мъка, а смъртта е единственото истинско извънление. Ренесансовото жизнелюбие на Марлоувия Фауст и неговата титанична мечта да направи земното съществуване безкрайно са рязко ревизирани.

Сега вече идва ред и на последното пътешествие на Гъливер — в страната на хуихимите. „Мисля — следователно съществувам“ — беше казал Декарт. Философите на победилата буржоазия през XVIII в. вярват, че светът е създаден разумно, че всичко в него е сътворено по най-съвършения възможен начин, че ве-

личието на човека се корени в неговата природа на мислещо същество и бъдещето му зависи изцяло от неговия разум. Сред общото самодоволство на рационализма Суифт си позволява да изрази своето мрачно съмнение. Като древния Диоген той издига фенера си и търси човека — този митичен. Търси го и не го открива нито сред политиканстващите столични дилипанти, нито сред увлечените в абстрактни умопостроения академични лагадийци, нито дори сред гигантските земеделци от Бробдингагия (или Ирландия), които поне не са затынали в дебрите на партизанщината и парламентарното бръщолевене, но чийто живот и нрави са по-скоро примитивни, отколкото свършени.

И така, ако разумното същество не може да се намери сред хората, може би истинският разум е изобщо чужд на човешката природа. Може би той трябва да се търси другаде — в някакви фантастични твари — например в един говорещ кон. И ето — Гъливер попада тъкмо сред говорещи коне. Те наистина са така разумни, както нито един цивилизован европеец не може да бъде. Техните нужди са по конски елементарни — далеч по-елементарни дори от тези на бробдингагите — и затова лесно се задоволяват. Те не са усложнили живота си нито с икономика, нито с политика, нито с култура. Те са близко до природата и макар да не знаят да четат и пишат, могат да размишляват и мисълта им е логична и ясна. Съмнението и колебанието са им неизвестни.

Тук, както и по-рано, в Бробдингагия, Гъливер е принуден да разказва за европейските абсурдни и жестоки войни, за обърканото съдопроизводство, което дава право на лъжата и преследва истината, за силата на парите и имущественото неравенство, за познатите ни вече придворни нрави от лилипутско-лондонски тип, за продажността на министрите, за разпуснатостта на аристокрацията. Изобщо всичко, което Гъливер видя в Лилипутия и Лапута, и всичко, което се опита да разкаже на краля на Бробдингагия в описанието си на Англия, сега се явява отново в синтезиран вид. Гъливер вече се спуска до самите основи на съвременното си общество, защото той трябва да обясни неговото устройство пред същества, които не само че не са имали допир с него, но не знаят дори и какво представляват хората.

Впрочем донякъде знаят, защото заедно с тях, в техните стопанства живеят т.нар. яхута — деградирани, превърнати в зверове човещи, които са изгубили и малкото разум, притежаван от техните прародители. Едва ли в световната литература съществува друга толкова жлъчна карикатура на низкото у човека с неговата налудничава алчност, себичност и животински нагони, каквато Суифт е създал с образа на яхута.

Оттук критиците с известно основание заключават, че авторът на „Пътешествията на Гъливер“ е мизантроп и черен песимист. Не бих се заел да твърдя обратното, тъй като разочарованието на Суифт от човека е повече от явно. Но вече видяхме, че писателят е огорчен преди всичко от своите съвременници — той уважава и се прекланя пред древните мислители-свободолюбци, пред ренесансовите хуманисти от рода на Томас Мор. А и в своето съвремие той се възхищава от борците срещу потисничеството. И ако четем книгата внимателно, ще видим, че яхутата в същност съчетават в себе си отвратителните черти на ония класи, които Суифт бичува в по-ранните части. В края на краищата самият Гъливер се различава значително от яхутата и това разбират дори хуихимите.

И още една забележка. Нека не забравяме за постоянната иронична дистанция на автор от герой, така характерна за всички съчинения на Суифт, които все са написани от името на някой персонаж, а не директно от негово име. Ако пренебрегнем тази особеност, ще трябва да приемем, че във великолепият късен памфлет „Скромно предложение“, шаржиращ безчувствения английски капитализъм, Суифт наистина препоръчва да бъдат изядени децата на бедните, за да се разрешат социалните проблеми. Та нали Суифт не е Гъливер! И не е ли малко

странно, че нашият пътешественик се държи така високомерно и обидно с добрия капитан Дон Педро, с жена си и децата си, а отгоре на всичко, вместо да говори по човешки, едва ли не цвили като кон! Вярно е, че тук — след Бробдингнагия — настъпва второто и окончателно отчуждаване на Гъливер от своите в името на някакъв по-висок идеал. Но понеже този път идеалът е твърде абстрактен и нечовешки, Гъливер се отчуждава не само от буржоазната цивилизация, а и от рода си, от самата си природа. И този път неговото състояние трудно може да се различава от лудостта. Уви, подобен е и печалният край на Суифт. Но все ми се струва, че сега, в категоричното разграничаване на Гъливер от човечеството писателят не тръгва с него. Или поне не отива с него докрай. Някаква част от автора остава отсам, при нас и наблюдава героя си с тънка насмешка. Да, човешката природа е далеч от съвършенството, човешката история е пълна с позорни примери на слабост и порочност, с тях е пълно и буржоазното ежедневие на XVIII в., но достатъчно ли е това, за да се мчим да се превърнем в говорещи коне?

И тук опираме до нещо още по-интересно и значително. Какво е в същност отношението на Суифт към хуихимите? Са ли те неговият последен и заключителен утопичен идеал? С известна доза сигурност можем да кажем, че хуихимите притежават идеалните черти на разумното същество, за което мечтаят мислителите на Просвещението. Но няма Суифт наистина приема безрезервно тяхната страшна емоционална нищета, тяхната пълна отчужденост едни от други — черти, които Гъливер имитира така нелепо след завръщането си у дома? Или тяхното класово разделение, основано върху принципа на естествения подбор? Случайно ли е това, че тези рационални същества не събуждат у нас нито особена любов, нито дори възхищение?

В една от своите книги известният английски критик проф. Лийвис пише: „Чистата кожа на хуихимите, накратко, е опната върху празно пространство. Инстинктите, емоциите и животът, които усложняват проблема на чистотата и доброто държание, са оставени за яхутата заедно с мръсотата и неблагоприятното.“

Не е ли хуихимът един опит да се доведе просветителският блян до неговите абсурдни граници? Не изиграва ли Суифт последна и неочаквана лоша шега на своите съвременници-рационалисти, с които уж се правеше, че е готов да върви чинно и почтено до самия край? Та нали той разбира чудесно, че човекът и животът са доста по-сложни от схематизираните им отражения в представите на тогавашните философи и литератори!

Един умен и чувствителен човек, един изстрадал идеалист ни се усмихва енигматично на раздяла в края на своя дванадесетгодишен размисъл върху времето и хората: „Но хуихимите, които живеят под управлението на разума, не се гордеят с притежаваните от тях качества повече, отколкото аз бих се гордѣл с това, че не ми липсва крак или ръка — нещо, за което никой нормален човек не би се хвалил, макар че ще е нещастен без тях. Спирам се на този предмет толкова дълго поради желанието си да направя така, че обществото на едно английско яху поне да не е непоносимо. И затова тук умолявам онези, които имат дори сянка от този нелеп порок, да не дръзват да се явяват пред очите ми.“

Нима това заключение не ни разкрива по най-красноречив начин убеждението на Гъливер (и навярно на Суифт), че човешкото достойнство би трябвало да бъде същност и поведение на хората, а не нещо изключително и че всичко, което пречи на култивирането и изявата на това достойнство, трябва да се изкорени от живота? Но знае ли някой как трябва да стане това?

За разлика от своите по-ограничени съвременници писателят не е възхитен от постиженията на прехвалената буржоазна цивилизация. Той не храни и никакви лекомислени надежди за светлото и бъдеще. Нито пък вижда каква земна сила би могла да поправи хода на историята. Но Суифт не е човекомразец и песимист. Иначе какъв смисъл би имало да пише своята книга?